

(כ'ז/א' כ'ז)

רב אהרן בורנשטיין

אגודה ופשרה

הקדמה

בעבר הייתה האגדה שבתלמוד חילק בלתי נפרד מן ההלכה, ותלמידי חכמים המעמידים בחילק ההלכתי שבש"ס העמיקו אף בחילק האגדתי. ואכן מורגלים אנו למצוא את "חידושים האגדות" מכורכים ומעוררים עם "חידושים ההלכתיים". אולם בדורנו – מן המפרוסמות הראות, שהחלק האגדתי אינו זוכה לכך כי הוא ראוי ע"פ הדרכת חז"ל: "רצונך שתזכיר מי שאמר והיה העולם – למד אגדה! שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומידבק בדורכו".¹ והשתרש הנוהג בעולם הישיבות שבגמרא הלכתית צוללים למעמקים וקשורים כתמים רבים, ואילו בגמרה של אגדתא "רואהים" אותה כדי לצאת מהתורת דילוג.

בשנה"ל תשנ"ב למדו בישיבות בני"ע מסכת קידושין, ושם בפרק השני מופיע אגדתא אשר נאה לצרף לה את דברי הרמב"ם בהקדמתו לפרק חילק: "כשתראה דבר מדבריהם שהדעת מרחק אותו, תעמוד ותתבונן בו ודע שהוא חידה ומשל, ותשכב עשוק הלב וטרוד הרעיון בחיבורו ובברתו ותחשוב למצוא כוונת השכל ואמונה היושר".² לפניו מובהת האגדה כתבה וכלהונה, ולאחריה פענואה על-פי קוצר השגנתנו המבווס על עמק-scal של המהרא"ל³ בתוספת נוף, פענואה זה הוא פריו של "עשה הלב" וטורחת הרעיון, ותקותה היא שבדברים דלקמן נצא מגדר "ענני הדעת" או "גרועי השכל" ונכנס בשער המוגדרים "וטוב שיכלם".⁴

וכך היא לשון הגמי' במסכת קידושין כ"ט, ע"ב:

תוכן האגדה

"זהו החוא מציק כי רבנן [=בבית המדרש] דאבי, ذci הו עיליל בתרין אפילו ביממא הו מותקי [=אפיקו] כשהיו נכנים שניים ביום היו ניזוקים" אמר להו [=אבי תלמידים] לא ליתיב להיא איניש אושפיזא אפשר דמתחריש ניסא [=לא לתת לרב אחא בר יעקב ארוח, ואז יאלץ רב אחא ללו בבית-המדרשה יתרכן שייתרחש נס וימות המציק]. על, בת בההוא כי רבנן [=רב אחא נensus ישן באוטו בית-המדרשה], אידמי להיא כתניאן דשבעה רישותיה [=נדמה המציק לרב אחא כתניא בעל שבעה ראשית], כל כריעה דברע נטר חד רישא (=כל כריעה שכרע רב אחא נתק ונשר ואיש אחד) אמר להיא למחר [=רב אחא לאבי] אי לא איתחריש ניסא סכינתיון".

1. עיין בלשון הפנינים של הרב נהום לאם שליט"א בהקדמה בספרו "הלכות והליכות".

2. ספרי עקב מ"ט.

3. בחידושים אגדות על אחר.

4. עיישי' בלשון הרמב"ם.

בגמרה ודלא מײַין הויא וכוי עיין ש"ז ו"דיגול מרביבה" ו"בית מאיר" הנייל ביוו"ד סימן קכ"ג, ועכ"ח לא משומע טעמא הוא אלא משומן הנהה, כמש"כ התוספת לקמן דף ס"ו גבי זילוף של יין תרומה טמאה, ויש לחלק דבשעת ביעורן אינו אף עדין ואז זה היה קשור בעניין יש שב ע齊ים בפתח.

בתוספות ד"ה יאות [דאם יש לישראל יי"ג ועובדות כוכבים ודברים אסורים ומכאן לעכו"ם ומיש אצלו הגוי לרשותו קודם שנtan דמים לישראל דהדים מותרים, כיון שלא הייתה עבודות כוכבים ברשותו בשעת פריעת המעוות] הרמב"ן מנסה על שיטת הר"ר"⁵ כאן, מהשוכר את הפעול מעמא שכרו אסור או דמי יי"ג, הא בדמי יין נסך גופי אשכחן היתרא להר"י, והסביר הר"ן דבריו דהרי קייל ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף⁶ ותהייה לעולם שכירות כמלוה ואשראי אף פעם לא יהיו אסור, ונڌחק הר"ן לטרץ ולא משמעליה לאיניší בכך וקנסו משומן דמייחזי כדמים, ובאמת יוצא לדבורי, שאם הוא אשראי אמיתי מפורש ולא רק מכוח ההלכה של ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, אז באמת אינו בו אסור.

ולעניד נראה, שדווקא בדים וחיליפין שהוא משומן תפיסת דמים, זהה יש לחילק בין אשראי לנוטן מיד, אבל שבר פעולה שהוא משומן קנס על העברינוות מה שייך לחילק בין נוטן במצוון מיד לבין אשראי!! ועוויל' לאין לטען "יציבא באראע" וכוי' דבחיליפין ודמים מחליקין בין אשראי לבין נוטן מיד ובשבר פעולה לא נחלק, כי בשבר פעולה על פי רוב ע"ד כן דישנה לשכירות מתחילה ועד סוף כתענת הרמב"ן, אלא א"כ יפרש בהדי' שהוא באשראי אז לא שייך תירוץ הר"ן ואז נтир וייה זה נגד ההלכה דגם בסתם שבר פעולה הוא כאשראי ואיך נסכים לדבר שנוגד את ההלכה.

7. קידושין דף מ"ח, ע"ב.

המשך מאמרו של הרב אהרן בורנשטיין מעמ' 93

התקווה מהוזיק בדרך של התחרבות אליו ושבועדו לקודש, וכל שכרע לפני מתוך כוונות של קודש, כן הצליח לכרות את ראשו של המוזיק יותר ויותר. בנתיב דומה צעד הרב ממשון רפאל הירש וההיסטוריה מעידה שדרכו צלה, וכפי שהדריך הרמב"ם שהיחס אל החכמת החיצונית צריך להיות בדר של רקחות וטבחות לתרות האמת שלנו. באופן כזו הצליח רב אחא לחסל את המוזיק אבל לא חיסול פיזי של המוזיק, תוך התנכורות ומלחמה, אלא חיסול ההיזק בדרך נועם מתחכמת. אין בדרך של רב אחא הוראה לכתחילה, אלא יש כאן הדרך כיצד להתייחס להשפעה זרה, ובזה חותמת הגمرا את המעשה במלים: "אי לא איתרוחיש ניסא – סכינתיון". למד אט שבע החכמתות ולשבען ביושר לבב לתרות ישראל וזה גדר של נס. אם לא במשמעות הפשטה של נס איזי לכל הפחות במשמעות של ניסיון. ניסיון שהוא לא מהות של בית-הספר הממלכתי-דתי, של הישיבה התיכונית, של ישיבת ההסדר, של חי תורה ועובדת ושל שיטת תורה עם דרך-ארץ.

משמעות האגדה ופשרה

"בי רבנן" הוא בית-המדרשה, הוא כור התיוון לשנת הפרט והאומה. בית-המדרשה הוא סמל לאמונה זכה ועובדת תמיינה, והמזיק הגדול ביותר לבית-המדרשה הוא מחשבת כפירה. סמל לתרבות כופרנית הוא תנין, ולכן פרעה – שסיסמתו היא "מי ה'" – מתואר בדיומי: "התנים הגדול הרוץ בתוך יאורו".⁵

אותו המזיק נתגלה לרוב אחד כתנין על שבעה ראשיים, כלומר בבית-המדרשה הוא היותה אחיזה להשפעה רעה, שמקורה: בתרבות יוון, ותמציתה ריבוי האלוהויות. שבעה ראשיים לאו דזוקא אלא ה"שבע" מסמל ריבוי, כאמור: "בדרך אחד יצאו אליר ובשבעה דרכם נisos לפניך".⁶ אין הכוונה שהאויב המוכחה יסוג בשבעה דרכם דזוקא אלא כלשון רשיי, וכדרכו של עולם, שיתפזר לכל צד. וכן: "עד עקריה ילדה שבעה"⁷, לאו דזוקא שבעה אלא לשון ריבוי, וכן בغمרא שלנו: לאו דזוקא שבעה ראשיים הרומיים לשבע אלוהויות אלא לריבוי, וידוע מן המתולוגיה היוונית שהם האמינו באלים רבים, באלו הטוב ובאל הרע, באלו החושך ובאל האור, באלו הים ובאל היבשה וכו'.

באוטו בית-מדרשה לא הייתה חילאה אחיזה לאילוות יוון, אלא שהשפעתה של תורה יוזןחרה במדיה מסוימת. ריעוון זה מבוטא באמור בגמ' : "אפילו ביום מה מזקי", קלומר שורש המזיק הוא ב"חוושך" אלא שהשפעתו גברה עד כדי כך שאף ביום היה מזיק. האבוי החל ה"חוושך" לשלוח אוטותינו. על מנת להתגבר על ההשפעה היוונית הזה, השיאו חזיל עצה בברכות הי', ע"א: "כל הקורא קריית שמע על מטהו מזיקים בדלים הימנו" המזיקים הם מחשבות הכפירה היוונית, ו"הדברת המזיקים" תושג על-ידי קריית שמע, שחררי קריית שמע עניינה הוא לחזק את האמונה بكل אחד, ומוצאות אחדות ה' נלמדת מן הפסוק: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אח'ז", א"כ – "לקורא קריית שמע" פירושו להזכירiani מקובל עלי את מלכות ה' בשםים וברצך, ולהאמינו שהקב"ה יחד בעולמו ומושל בארכע רוחות העולמים.¹⁰ ומילא ה"מזיקים" שהם מחשבות הכפירה בדלים ממנה, שרהי האמונה והכפירה אין יכולות לדור בכפיפה אחת, ואור האמונה, המונע בכוח "שמע" ישראל", דוחה את חושך הכהפרנות וההייזק.

לצורך ביטול השפעת יוון היה צריך אבי אדם גדול שיעוד להtmpoddד ולהכריע בקרבות רוחניים אלה, ונstylיע בידו והזדמן למקום רב אחד בר יעקב. כיצד נאבק רב אחד במזיק? – "כל קרייה דכרע נתר חד רישאי" רב אחד הכריע בקריונות, וא"כ עליינו לברר מהי" קרייע?"?

"אימתי כורעין"? בתפילת "שמעונה עשרה" אנו כורעים שבע פעמים. שלוש קריונות באמרית "ברוך אתה ה'", קריעה אחת ב"מודים אנחנו לך", ושלוש קריונות נוספת ב"עשה שלום". מהי "קריעה"? – הקריעה היא ביטול היישות שלי, הנמצת הקומה בפי מי שאני עומד לפני.

אנו כורעים באמירת "ברוך אתה ה'" כלוי דזוקא לפניך שאתת ה', ואינו זולתן בעלים שום כוח אחר, והישות של מתרbullet ונטולת מנפק. (המלאים בהיותם רוחניים הם ישות בעלת קיום, ולכן: "רגליהם רgel ישרה"¹¹ אבל לכורע אין رجالים – ישנות מבודלת, והוא האמור במשנה¹²: "עומדים צפופים ומשתחווים רוחיים", ובפשטות דבר זה הוא דבר פלא¹³, כי המשתחווה תופס מקום יותר מן העומד, אלא שע"פ הנ"ל יובן היטב, שהמשתחווה מבטל את ישותו ולבן נוצר רוחות). וכיובי ב"מודים" ("מודים" – כמעט באותו הנוסח "שאתה הוא ה'", א"ת הוא הווה, ומבלעדיך אין עוד כוח אחר בעולם. ועל-פי ההסביר הזה תובנו היטב המשנה בברכות¹⁴: "יהאומר מודים משתקון אונתו" והטעם הוא שנראה כמודה לשתי רשות¹⁵. ובכן – אנו מחזקים את האמונה בייחוד הבורא ובחודתו, עלי-ידי כך שדזוקא במודים אנו כורעים ומשתחווים לרשوت אחת.

שלוש קריונות נוספות הן בסיסם ה"שמעונה עשרה", ב"עשה שלום" במרומייו הוא יעשה שלום עליינו ועל כל ישראל". להן יבואר מודיעו לנו כורעים באמריות אלו. אמוןתם של היונינים איננה טעות מן היסוד שהרי מצאנו במקורותינו שריטים רבים של מעלה, ולמשל: שר של ים¹⁶, שר של גיהנום, שר של עשו¹⁷, שר של מצרים, שר של נבוכדנצר¹⁸, שריהם שר של ים, שר של גיהנום, שר של עשו, שר של מצרים, שר של מעלה, ולמשל טעותם של היונינים היהיתם של 70 אמות¹⁹, ועוד נזעין ב"תוספות ברכה" לדבריהם עמי²⁰. טעותם של היונינים היהיתם בזה שייחסו לכל כוח מהות אלוהית, ומכוון כך נוצרו מאבקים בין האלוהים, ואל הים מכח את אל היבשה וכו'. אולם האמת היא שמעל כל הכוחות כולם ישנו כוח עליון והוא "אלוקי האלוקים ואדוני האדונים"²⁰, וזה שאנו אומרים: "ומלך גדול על כל אלוהים"²¹, ואין מאבקים בין הכוחות השונים משום שהקב"ה הוא שליט על כל הכוחות כולם, ולמרות שישנם כוחות שליליים (הוא שטן, הוא יציר-הרע, הוא מלך המות²²) מכל מקום: "וכולם אחים..." וכולם קדושים²³ וזה מפני ש"וכולם עושים באימה וביראה רצון קונים", "וכולם מקבלים עליהם מלכויות שמים" ו"וכולים כאחד עושים באימה ואומרים ביראה: קדוש קדוש קדוש". וזו השרה של הנתקשה בסיסום "תפילה העמידה": שהאחדות השורה בצבא מרים מכוח אלוקותיו היחידה של הקב"ה, תשרה אף עליינו בעולם התחתון.

כבר ביארנו שמשמעות הקריעה הוא ביטוי להכרתו באחדות, ולכן כאן אל מול אחדות הקב"ה אף בעולמות העליונים אנו כורעים, ומדגשים בכיוף קומתנו את שאנו מתחכמים בשפטנו. עלי-פי מה שנטבאל עד כאן מובן אף טעם הקריעה ב"עלינו לשבח", שהרי הקריעה באהה במקום בו אנו מבטאים את אחדות הברוא, וב"עלינו לשבח" אנו מדגשים את ההבדל בין אמונה האמת לבין אמונה "ההבל וריק" (הכל ע"פ הזמן והמקום. בימי יהושע – כנגד אמונה עמי כנען, ובמהמשך הדורות כנגד אמונה יוון ודומיה) שהם "מתפללים אל

11. יחזקאל א', ז.

12. אבות ה', ה.

13. עיי' ריבוי יונה שם.

14. לי', ע"ב.

15. עיי' ברשוי, וזהו גם הטעם למאמר ר' זира אמר שם בגמ' "האומר שמע-שמע", עיין דברינו לעיל ועי' בע"ה.

בשו"ע אויח"ס סי' ס"ט.

16. בבא בתרא ע"ד, ע"ב.

17. בראשית ל"ב, כת' ברש"ג.

18. שמורר כ"א ה'.

19. במודר ל"ד, ב ברש"ג.

20. תהילים קל"ו, ב-ג.

21. תהילים צ"ה, ג.

22. בבא בתרא ט"ז, ע"א.

5. יחזקאל כ"ט, ג.

6. העובדה שהשפעה יוונית ניכרת בדורות התנאים ותחילת האמוראים היא ידועה וمبוססת, ואני צריכה

לפניהם. תודה לד"ר יצחק ציטרוני מקרית שמואל.

7. דברים כ"ח, ז.

8. שמואל א', ב.

9. בראשית רבכה פרשה ב'.

10. כך היה לשון השווי' באויח' סי' א'.

פתרון אקטואלי לאגודה עתיקה

היה מזיק בבית-המדרשה נדמה כתנין בעל שבעה ראשיים. המספר שבע מרמז על שבע החכמוות. (יסוד המספר במשל ט', יא: "חכמוות בינהה, חכבה עמודיה שבעה"). ובמים קדומים היה מקובל לראות את המದע מחולק לשבעה חלקים עיקריים והם: חשבון, הנדסה, מוסיקה, אסטרונומיה,طبع, אלוהות ומדינאות. הגר"א מרמז על שבע החכמוות בפסקוק: "אל מול פני המנורה יארו שבעת הנרות" שבע החכמוות יארו אל מול פני המנורה, אל מול פני תורה ישראל, ורק אז יוכל אורן לבקו). במקומו רבים בתלמוד אנו שמעים הדים לעימיות שבין החכמיה האלקונית ובין שבע החכמוות, ולמשל במנחות²⁶: "שאל בן דמה בן אחתו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כogen אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו למד חכמת יוונית? קרא עליו המקרא זהה: "לא ימוש ספר התורה הזה מפייך ולמדו בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמדו בו חכמת יוונית". ואופן נחרץ יותר: "ארור שילמד בנו חכמת יוונית"²⁷.

החכמוות החיצונית – המשומלות תנין בעל שבעה ראשיים – הינו כוח מתנגד ללימוד התורה, שהרי אדם יכול לשעבד את זמנו, רוחו ומעיינו לתהום אחד בלבד, ואם צריכים להגות בתזה יומם ולילה אויזי לחכמיה נותר הזמן שהוא לא יום ולא לילה. את הכוח המתנגד זהה אפשר להסביר בשתי דרכים:

א) לדכא את הרצון שהתעורר באדם (או בעם) להחכמים ולהבין אף את החכמוות החיצונית, ולמעשה לפתח במלחמה כנגד כל מה שאינו "קודש טהור". בדרך זו ישנה סכנה ממשום שבמלחמה תמיד ינסם קרבות.

ב) הדרך השניה היא לא לשאת חרב אלא לקבל את המתנגד בסבר פנים יפות. לא להילחם בכלי חבלה אלא בתחום לעשויות המלחמה. להתחבר עם המתנגד ללימוד את החכמוות החיצונית, אבל לשעבדן לתוכלי התורה. במקומות לקדש מלחמה על החדש, לקדש את המתחדר, לשלב ולמוגז את החכמוות שייעלו בהבנת החכמיה האמיתית. "אל מול פני המנורה יארו שבעת הנרות". אף בדרך זו ישנה סכנה של טשטוש התהומות ואיבוד האיזון בין קודש חול.

עם ישראל נקלע לפני 150-200 שנה בערך, לצומת בה התנהל מאבק בין הקודש לבין החול, בין חכמת התורה לשבע החכמוות. כדי – היו שהלכו בשיטה הראשונה ורבים חלילים הפליה שיטח זו. והוא שביברו את דרך הנעם השניה וגס במתיב זה לא שקטו על מי מנחות. צומת רוחנית סוערת כזו מוגמות לנו באגדה שלנו בקידושין: בבית-המדרשה רוחק מן היישוב²⁸ (גיאוגרפיה ומן הסתום גם אידיאולוגית) חדרה השפעה של החכמוות החיצונית, זהה מרמזו בתנין עם שבעה ראשיים. אבוי ניסה להילחם בתנין בדרך חזיתית, בדרך הראשונה שהחוצה לעיל, וההתוצאות היו שה坦ין נפק ל"מושיק", ומזיק מעuds טיבע גורם נזק, וכן עשה אבוי השתקות גדולה על-מנת שרבע אחא ילחם בזזיק בדרכו של. ואמנם כן – רב אחא בחר בדרך הפעלה השניה, וההוכחה היא מן הכרעה, כאשרם יוצא למלחמה הוא ינושא את ראשו "משנאיך נשאו ראש"²⁹ בבחינת "פני למלחמה", אבל רב אחא בדיקוק להיפך הוא כרע. הקורע מפיל פניו ארצה, "נפילת אפיקים", רב אחא

(המשך המאמר בעמ' 88)

אל לא יושיע" ואילו "אנחנו כורעים ומשתחים ומודים לפני מלכי המלכים החדש ברוך הוא... אמרת מלכנו אף זולתו... כי ה' הוא האלקים בשמיים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד".

סיכום הדברים: הכרעה נועדה לחזק את תודעת אפסותנו מול רוממות הבודא, ולטעת בנו את הרשותה שישוטנו מבוטלת מעפר הארץ להשווה לכוח העליון, משדי הטבע וחוקיו. הכרעה כופפת את קומתנו ועי"כ מכניות אותנו תחת כנפי השכינה, ולהיפך אמרו חז"ל: "אסור לאדם שיחלך ארבע אמות בקומה זקופה"³⁰ והטעם – משום שזקיפת קומה נראית כבדיקה רגלי השכינה. נמצאו אומרים שכינגד התפיסה היוונית של ריבוי האלים ושלילית אחדות היא, אפשר לקדש מלחמה עי"י כריעות במובן הרוionic העמוק, כפי שהוצע לעיל.

מלחמותו של רב אחא

"כל כרעה דכרע נתר חד רישא" – אפשר לבאר את דרך עובdotו של רב אחא באופנים שונים:

א) ע"פ הפשט. רב אחא הבין שהבעיה בבית-המדרשה ההוא היא השפעה יוונית, ולכן הוא התפלל תפילה "שמעונה עשרה" שבה שבע כריעות. תפילהו של רב אחא הייתה כל כולה דבקות והתבטלות, והצליח רב אחא לשדר בתפילה זו מסרים חזקים כל-כך עד אשר נפקחו עיני רוחם של הניזוקים. כל כרעה היהיה בעלת ממשמעות עמוקה והשירה את אותותיה בבית-המדרשה, והתלמידים שקיימו "והיו עיניך וזרות את מורייך" נוכחו להכיר בטיעותם, ולאחר שבע כריעות "הנתנין" פשוט נימוח מליבם.

ב) באופן אחר אפשר לבאר שלאו דוקא כרעה ממש, אלא שרב אחא דרש לפני התלמידים, ושמא אף התווכח והתפלמס עמהם³¹, על-פי כל הרעיון הייחודי בעניין הכרעה, ועל ידי כך הצליח רב אחא להוציא את שורש הרע מלבד התלמידים, ולעצור את הרוחות הזרות שהחלו לישב בההוא בי רבנן.

ענין דומה מצוי בבבא-קמא³²: "שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש, והני מיל דלא כרע במודדים". הנחש הוא התנין בעל שבעת הראשים, ושדרו של אדם היה עצמאיו, מהותו ונפשו של האDEM כלומר חוט השדרה של האישיות. וכך יתבהיר מאמר זה: אם אדם איננו כורע במודדים, דהיינו איננו מודה ביחיד ה', אלא מאמין שישנם כוחות נוספים בעולם (הטבע, המקרה וכו') הרי זו התיאוונות וכפירה, ואם מתמיד לעשות כך שבע שנים (לאו דוקא אלא כניל לשון ריבוי) בזודאי יהפוך להיותו מתיוון ממש, וכיופר למגاري. תקנתו של אדם כזה היא כמובן לכrown ב"מודדים", על כל המשמעות העמוקה שכרוכה בכרעה.

אחר הדברים האלה, מלבד מה שהענkanו לתלמידים פתרון של אגדה סטומה, תוכן ליבורן ובירור עניין הכרעה, הרי שהשיגנו דבר כלילי ועקורי יותר והוא החדרת ההשעפה לבבבות הערים, שאגדות חז"ל אין אלא אחת ומשל, ומוטלת החובה על הלומד להגיע לפיתרון ולנשקל. אפשר לסתת לתלמידינו תרגיל בפיתרון האגדה, בדרך כלל ימצא התלמידים "מפתחות" חדשניים שבעורטם נגיעה לתוכיותה של האגדה. להלן מוצע מפתח נוסף לאגדה בה אנו עוסקים, שורשו בדברי תלמיד ונווט והוא פרי דיון כתתי, וכמודמוני שהדברים נאים ומתקבלים.

26. צ"ט, ע"ב.

27. שם ס"ד, ע"ב.

28. עיין רשי"ע על אחר.

29.